

Malmö högskola

Fakulteten för lärande och samhälle
Individ och samhälle

Examensarbete

15 högskolepoäng på avancerad nivå

Den demokratiska antipatrioten och den rasande förtryckaren

En diskursanalys av representationen av svenska och icke-
svenska aktörer i historiska läroböcker

The democratic anti-patriot and the furious oppressor

A discourse analysis of Swedish and non-Swedish actors in history textbooks

Natasha
Hägg

Lärarexamen 270 hp
Historievetenskap och lärande
2013-11-07

Examinator: Mats Greiff

Handledare: Johan Lundin

Abstract

This study analyzes the discursive content of four history textbooks in order to demonstrate how national identities are formed and how they differ from each other. This was done through discourse analysis guided by social constructivism and John M. Hobson's dichotomy of East and West.

The study shows that textbooks mainly construct national identities in three ways; first by making a clear distinction between "The Self" and "The Other", second by preserving a world order based on the notions of the invariant hegemony of the nation-state, and third by utilizing stereotype based dissimilarities in order to accentuate existing differences between nationalities.

Implicit ideals and values in the historical discourse play an important part in the construction of identities; however sends a contradictory and ambiguous message. It allows the Swede to error and commit morally questionable acts, yet sustain the title as the most democratic, equal people in the world, always in stark contrast to its surroundings. This can be understood with the help of the applied theories, which identifies an inherent power relationship in producing and maintaining a discourse. It is important to expose and deconstruct the established discourse in order to avoid legitimised policies standing in the way for an inclusive and representative way of conveying history.

Key words: discourse analysis, East-West dichotomy, identity, social constructivism

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	6
2 Syfte och frågeställning.....	8
3 Forskningsöversikt	9
4 Teori.....	13
4.1 Diskursteori med socialkonstruktivistiska inslag	13
4.2 Begrepp och begreppsanvändning	15
4.2.1 Diskurs, sociala relationer och identitet	16
4.2.2 Diskurs och makt.....	17
4.2.3 Den svenska identitetens dikotomi och etnocentrisk praxis.....	17
4.3 Diskursens begränsningar	18
5 Diskursteori som metod	20
5.1 Material och avgränsning	23
5.2 Kritik.....	23
6 Analys, resultat och teoretisk tolkning.....	25
6.1 Det neutrala Sverige och dess krigiska grannar.....	25
6.2 Den svenska anti-patrioten och utlandets skadliga nationalism	26
6.3 Den svenska jämställdhetsdiskursen	27
6.4 Demokrati- och välfärdsberättelser	28
6.5 Diskursiva konstruktioner av ”Självet och ”De Andra”	29
7 Slutsats och diskussion.....	31
8 Referenser	33

1 Inledning

”I föreningsarbetet lärde man sig bl a sammanträdesteknik: att begära ordet, att tala till många, skriva protokoll, fungera som ordförande, sköta kassabok mm. Folkrörelserna blev en jättelik skola i demokratins spelregler”.¹

”Revolutionens fiender, *De vita*, startade en motrevolution som i inbördeskriget 1918-20 stred mot kommunisterna, *Röda armén*. –//– Det sägs att ”de röda” sköt mot alla som inte hade valkar in händerna, det vill säga alla som inte var arbetare eller bönder. Sammanlagt krävdes omkring 10 miljoner människoliv”.²

Citaten är hämtade från läroboken *Puls historia för grundskolans senare del* och beskriver vad författarna valt att benämna 1900-talets fredliga revolution i Sverige, samt den ryska revolution som ägde rum 1918-1920. Citaten ska inte ses som ett allmängiltigt exempel på hur läroböcker i historia väljer att skildra nationella identiteter och självklart måste det förstås i sin kontext, dock kan det ge en fingervisning om hur olika samhällen målas upp. Väljer vi att fortsätta läsa får vi förnimmelser om svenskar som ett genomorganiserat folk, vilka genom ordningsamma reformer fullbordar den revolution som mynnar ut i det svenska välfärdssamhället.³ Detta kan ställas i kontrast till Rysslands blodiga och stökiga revolution, vilken skulle komma att bli startskottet för det odemokratiska Sovjetunionen.⁴

Stannar vi upp och reflekterar över de berättelser som synliggörs i historiska kontexter, inser vi att de berättar mycket om vår egen identitet. Exemplet ovan behöver inte nödvändigtvis vara sakligt felaktiga och de är i denna inledande text för enkelhetens skull mycket svepande och generaliserande. Likväl har de läroboksanalyser som utförts under de senaste tio åren påvisat problematiken i allmänt hållna skildringar av Sverige som en moralisk stormakt, i relation till många av världens andra länder.⁵

Läroböcker innehar en central ställning vid spridandet av information och kommer att inom ramen för samhällets hegemoniska strukturer reproducera och legitimera föreställningar om

---

¹ Körner, Göran & Lagheim, Lars, *Puls Historia för grundskolans senare del*, Natur och kultur, 2002:178

² Körner & Lagheim, 2002:197

³ Körner & Lagheim, 2002:178ff

⁴ Körner & Lagheim, 2002:198

⁵ Danielsson Malmros, Ingmarie *Det var en gång ett land. Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*, Agerins, 2012:11–12

olika identiteter.⁶ Trots detta förblir innehållet i dessa ofta oreflekterat, då det uppfattas som neutralt och objektivt. Tidigare forskning pekar på att elever i hög utsträckning ger uttryck för svensk, eller västerländsk identitet som något önskvärt i relation till andra nationaliteter, vilket kan ställa till problem i ett mångkulturellt samhälle.⁷

Sverige har under bara några decennier gått från att vara ett mycket etniskt homogent land, till istället utmärkas av en utpräglad mångkulturell struktur. Detta är ett faktum som utelämnas i många av de mest frekvent använda läroböckerna på marknaden, där det svenska folket ständigt refereras till med ett icke-problematiserat, homogent ”vi”. Skolan är en plats där individer med olika bakgrund, föreställningar och egenskaper samlas, det är en socialiseringsplats och en mycket viktig sådan vilket gör det ytterst relevant att skapa utrymme för mångfalden. Det blir därför problematiskt när pedagogiskt material ger uttryck för mycket snäva och fasta identitetskategorier, då elever sannolikt kommer använda dessa för att placera in sig själv i större historiska sammanhang och göra sin egen tillvaro begriplig och meningsfull.⁸ Detta understryks vidare i skolans styrdokument, vilka poängterar vikten av att undervisningen bidrar till att ge perspektiv på både ”sina egna och andras identiteter, värderingar och föreställningar”.⁹ Läroböcker ger idag inte i hög utsträckning uttryck för detta, utan uppmålar istället en mycket smal bild av vad det innebär att tillhöra en nation och vilken typ av identitet som är önskvärd. Detta arbete kommer därför ägnas åt att studera hur dessa identiteter byggs upp och samspelar i historieböckerna.

---

⁶ Kamali, Masoud, ”Skolböcker och kognitiv andrafiering” i SOU 2006:40. *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis*, Masoud Kamali & Lena Sawyer, (red.), 2006:25–26

⁷ Danielsson Malmros, 2012:11

⁸ Danielsson Malmros, 2012:12

⁹ Skolverket, 2013 Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/historia> (Hämtad:2013-10-10)

2 Syfte och frågeställning

Utsagor och berättelser om det förflutna har och kommer oundvikligen alltid att forma bilden av nationella identiteter. Detta arbete syftar till att undersöka hur dessa identiteter konstrueras av diskurser i pedagogiska texter. Jag hoppas att detta kommer att synliggöra hur de normerande föreställningar som råder kring identiteter produceras och reproduceras i läroböckerna. Studiens fokus kommer att ligga på diskursens förmedlade attityder i beskrivningar av svensk identitet i jämförelse med andra nationer, således kommer både stereotypa och avvikande, eller inkonsekventa identiteter att behandlas. För att uppfylla ovan angivna syfte kommer jag att arbeta utifrån följande frågeställning:

Vilka skillnader kan utläsas i representationen mellan svenska och icke-svenska aktörer i grundskolans historieläroböcker?

I detta läge vill jag påpeka att jag har en utvärderande ambition med uppsatsen, det vill säga jag ämnar inte försöka finna, eller dra generaliserande slutsatser kring identiteter. Målet är att dekonstruera rådande diskurser och de identitetskategorier som utgör dessa. Arbetet kommer inte ingående beskriva vilka implikationer dessa konstruktioner får för läsaren, eller redogöra för vilka sociala konsekvenser de diskursiva uttrycken kan bidra till. Jag kommer inte heller lägga någon särskild värdering i de identiteter som kan tänkas tillskrivas olika etniska grupper. Denna uppsats är således endast ett viktigt första steg i att förstå *hur* identiteter konstrueras och samspelar med varandra.

3 Forskningsläge

Detta arbete har inspirerats av en rad olika författare som alla genomfört djupgående forskning inom det område jag valt att intressera mig för. Då jag har för avsikt att utföra en diskursanalys blir goda kunskaper inom området ytterst väsentligt, eftersom en väl genomförd sådan kräver god kulturell kompetens.¹⁰ I detta kapitel kommer jag följaktligen presentera tidigare forskning inom områdena identitet i historiekulturella kontexter och läroboksanalys, samt tydliggöra hur mitt eget arbete utgör en relevant del i detta sammanhang.

Det har under senare år bedrivits mycket betydande forskning relaterat till ovan nämnda fält, en omfattande sådan är Ingmarie Danielsson Malmros avhandling *Det var en gång ett land... Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. Denna beskriver vilka identitetsskapande och identitetslegitimerande berättelser som har förmedlats i svenska historieläroböcker, samt vilka berättelser elever i gymnasiet ger uttryck för. Det övergripande syftet med detta verk är att synliggöra sambandet mellan historieförmedling och identitetsskapande och Danielsson Malmros argumenterar i slutskedet för att det historiekulturella sammanhanget har störst inflytande över de berättelser elever återger.¹¹ Hon hävdar även att historieböcker återger både reflektioner och konstruktioner av verkligheten, vilka särskilt legitimerar somliga kompositioner av svenskhet, eller svensk identitet.¹² Danielsson framhäver att gemensamt för både läroböcker och elever är framställningen av Sverige som ett föregångsland; vilket illustrerats redan i avhandlingens inledande elevcitat: ”Vi är ett av de länder som andra länder ser upp mot. De vill vara som oss!... Tänk på allt vi har uppfunnit och allt vi har gjort för resten av världen”.¹³ Författaren understryker arbetets relevans i en tid då begrepp som historiebruk och identitet har fått en central plats i skolans styrdokument.¹⁴

Roy Rosenzweig och David Thelen befäster ytterligare den identitetsskapande historiens relevans, då de i boken *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*, beskriver hur det förgångna används som meningsskapande funktion då människor orienterar

---

¹⁰ Neumann, Iver Brynild, *Mening, Materialitet och Makt: En introduktion till diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur, 2003:47

¹¹ Danielsson Malmros, 2012:401

¹² Danielsson Malmros, 2012:407

¹³ Danielsson Malmros, 2012:11

¹⁴ Danielsson Malmros, 2012: 401ff

sig genom livet. Författarna påvisar det förflutnas närvaro i de handlingar människor väljer att begå, vilket stärker tesen om historiens identitetsskapande funktioner.¹⁵

Martin Alm och Martin Wiklund målar i respektive avhandlingar upp motsträviga bilder av svenskhet och demonstrerar således hur samma historia kan ge uttryck för skiftande identiteter. Alm behandlar uppvisar med hjälp av en dualistisk bild av Amerika hur den svenska identiteten befästs genom historier om ”De Andra”.¹⁶

Martin Wiklund presenterar i sin forskning mångfacetterade bilder av svensk identitet, men påvisar emellertid hur denne alltid ställs i relation till någon annan. Här förs diskussioner kring det svenska samhället som allt från ett borgerligt, till monopol-kapitalistiskt till socialdemokratiskt och kollektivistiskt. Intressant för min forskning är att identiteten alltid ställs i relation till någon annan. Wiklunds för avslutningsvis en diskussion där det hävdas att såväl ”förespråkare som kritiker av det moderna Sverige måste inkluderas i berättelsen för att skapa en historiskt välmotiverad, balanserad, rättvis och icke-diskriminerade praxis”.¹⁷ Således kan vi dra slutsatsen att omfattande historiska berättelser endast kan anses legitima om de konstruerats genom återspeglningar av de ståndpunkter som enskilda berättelser bygger på, samt en gradvis inkluderande perspektivutvidgning.¹⁸

I en läroboksanalys genomförd av skolverket beskriver Harald Runblom hur etnicitet grundas i en dualism mellan ”Självet” och ”De Andra”.¹⁹

Runbloms rapport bygger på en granskning av tjugofyra läroböcker, utifrån perspektivet etnisk tillhörighet, där såväl explicit och implicit användning av begrepp som etnisk grupp, folk, nation, minoritet, samt närliggande relevanta fenomen som assimilering, integrering och folkmord behandlas. Nationalitetsbeteckning är ytterligare en grundläggande utgångspunkt, då Runblom lägger speciellt fokus på de konstruktioner som knyts till Europa och Väst. Avsikten är att systematiskt beskriva vad som inkluderas och exkluderas när dessa begrepp nyttjas, för att bestämma om eller i vilken utsträckning läroböcker på ett nedsättande vis beskriver icke-europeiska folk och kulturer.²⁰

Runblom konstaterar i slutet av granskningen att beskrivningar av inflyttning till Sverige är fragmentariska och innehållslösa. Det svenska samhällets kulturella mångfald utelämnas

---

¹⁵ Rosenzweig, Roy & Thelen, David, *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*, New York 1998:77

¹⁶ Alm, Martin, *Americanitis: Amerika som sjukdom eller läkemedel*, Lund 2002:76

¹⁷ Wiklund, Martin, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, 2006:102

¹⁸ Wiklund, 2006:104

¹⁹ Runblom, Harald, *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker: Underlagsrapport till skolverkets rapport ”I enlighet med skolans värdegrund?”*, Uppsala 2006:3

²⁰ Runblom, 2006:40

genomgående och immigration beskrivs endast kortfattat och då i ekonomiska sammanhang. Här blir den emellertid något positivt i den bemärkelsen att Sverige i en tid av ekonomisk expansion behövde arbetskraft. Invandringens kulturella aspekter och påverkan på svenskt kulturarv behandlas emellanåt rapsodiskt, men förbigås generellt.²¹ Runblom hänvisar visadred till kursplaners uppmuntran av undervisning om kulturell mångfald för att påvisa det bristfälliga i denna sorts undervisning och hävdar att individen kan få svårigheter att identifiera sig med de identiteter som konstrueras i en monokulturell lärobok.²² Runblom beskriver avslutningsvis att den svenska självbilden huvudsakligen uppstår genom kontrastering till andra kulturer, men att bilden av svensk identitet i läroböcker är reducerad till ett litet antal fasta egenskaper.²³

Masoud Kamali hävdar i rapporten *Utbildningens dilemma*, vilken är baserad på sju läroböcker i historia och religion, att den utbildning som baseras på dessa kommer att bli mycket selektiv och reduceras till västerlandets historia. Även i detta sammanhang ställs ett västerländskt "Själ" mot "De Andra". Kamali beskriver hur österländska länder endast nämns i förhållande till väst och hävdar att böckerna på detta sätt reproduceras de socioekonomiska och kulturella hierarkierna i samhället.²⁴

Avslutningsvis vill jag återgå till Danielsson Malmros avhandling *Det var en gång ett land...* där författaren beskriver att hon uppfattar de läroboksanalyser som utförts under det senaste decennierna verkar ämna "finna fem fel". Författaren undervärderar inte den tidigare forskningens värde, då den synliggjort etnocentriska, kvinnoförtryckande och nationalistiskt färgade formuleringar, men hävdar att det i mer än ett fall rör sig om ofullständiga citat, med hjälp av vilka omfattande slutsatser dras.²⁵ Hon talar vidare om att hon ämnar skapa en mer övergripande bild av identitetsprocesser genom att undersöka den narrativa historien, varefter diskursens roll förkastas med följande som underlag: "Diskursen skiljer sig gentemot berättelsen genom att den decentraliserar avsändaren. Vem som berättar och berättarens syfte hamnar inte bara i bakgrunden utan blir irrelevant, och det är istället texten i sig och dess verkan som är analysobjektet".²⁶

Det är i detta läge mitt arbete skiljs från övriga. Jag ser nämligen ett värde i att analysera diskursen kring identiteter, eftersom det bidrar med ett övergripande perspektiv på

---

²¹ Runblom, 2006:45

²² Runblom, 2006:8

²³ Runblom, 2006:48

²⁴ Kamali; 2006:26

²⁵ Danielsson Malmros, 2012:79

²⁶ Danielsson Malmros, 2012:26

identitetslegitimerande funktioner. Att dekonstruera allmänrådande diskurser anser jag vara ett viktigt steg för att kunna ifrågasätta det som förefaller vara självklara strukturer samt för att problematisera de maktrelationer som går att finna mellan diskurs och den idag rådande världsordningen. Således hoppas jag att genom dekonstruktion av rådande diskurser bidra till förståelse för hur konstruerade identiteter presenteras i svenska läromedel.

4 Teori

Det teoretiska och metodologiska ramverk som ligger till grund för detta arbete är diskursanalys, mer precist diskursteoretisk sådan. Detta tillvägagångssätt inbegriper att åtskillnaden mellan teori och metod blir besvärlig, då diskursanalysen bäst kan förstås som en analytisk metod, likväl en vetenskapsteori. Att genomföra en diskursiv läroboksanalys innefattar en rad speciella ontologiska och kunskapsteoretiska principer, vilka kommer att förtydligas i kommande avsnitt.

Trots svårigheterna med att skilja mellan teori och metod ämnar jag försöka upprätthålla en klassisk struktur på detta arbete genom att inledningsvis presentera diskursens huvuddrag och därefter redogöra för min personligt utformade diskursteori. Denna kompletteras av ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, som även det kommer att förklaras och konkretiseras. Teoriavsnittet omfattar även en beskrivning av de begrepp som är relevanta för analysen, samt en genomgång av John M. Hobsons framställning av väst- och österländsk dikotomi, vilken har rekonstruerats för att kunna tjäna som metodologiskt analysverktyg i min diskursanalys.

4.1 Diskursteori med socialkonstruktivistiska inslag

Diskursanalys är ett brett metodologiskt och teoretiskt begrepp, vilket inrymmer ett vitt spektrum av olika metoder för systematiska studier av diskurser. Även definitionen av termen diskurs skiftar, vilket möjliggör ett flertal olika metodologiska tillvägagångssätt. Dessa metoder förenas av sin gemensamma syn på språket som en central aspekt av hur vi uppfattar vår existens.²⁷ Variationsrikedomen ligger således i tillämpningen av diskursanalys och olika sätt att beskriva företeelsen, där fokus ligger på skilda aspekter av diskursen.²⁸ Diskursanalytikern Iver B. Neuman presenterar i sin bok *Mening, materialitet och makt* en diskurs som följande:

En diskurs är ett system för skapande av en uppsättning utsagor och praktiker som, genom att få fotfäste inom olika institutioner, kan framstå som mer eller mindre normala. Systemet är verklighetskonstituerande för sina bärare och uppvisar en viss ordning i sitt mönster av sociala relationer.²⁹

---

²⁷ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, 2003:306

²⁸ Bergström & Boréus, 2003:305

²⁹ Neumann, 2003:17

I ovanstående definition placeras språk, identitet, makt och sociala relationer i centrum av diskursen, vilket även gör dem till de viktigaste analytiska enheterna. Då jag arbetar utifrån en frågeställning som ämnar svara på vilka skillnader som kan utläsas mellan svenska och icke-svenska aktörer, fungerar denna begreppsförklaring bra då den beskriver hur diskursen ger uttryck för hur normaliteter bestäms och således även kan uttala sig om hur det avvikande konstrueras.³⁰

Diskursanalysen delas huvudsakligen in i två inriktningar, en fransk och en anglosaxisk. Den förstnämnda förknippas i hög utsträckning med den franska filosofen och idéhistorikern Michel Foucault och innefattar en bred definition av diskurs, som inte nödvändigtvis behöver handla om textanalys. Den anglosaxiska traditionen har en starkare koppling till strukturell lingvistik³¹ och det är denna, med Ernesto Laclau och Chantal Mouffe i spetsen, som får representera den diskursanalys som ligger till grund för detta arbete. Diskursteorin utmärks av en radikal linje i fråga om diskurser vilken innebär att alla sociala fenomen behandlas diskursivt. Diskursteori beskriver dock endast de underliggande maktsystem som finns inbäddade i diskursen, den varken identifierar eller ger några ytterligare referenser till vilken typ av makt vi har att göra med.³² Vi har i enlighet med Neumanns definition av diskurs, konstaterat att maktaspekten spelar en avgörande roll för denna analys, således behövs ytterligare ett analysverktyg för att klargöra ovanstående förhållande. Detta gör att jag valt att koppla samman diskursteorin med det identitetskänsliga teoretiska ramverket socialkonstruktivism.

Socialkonstruktivismen har liksom diskursanalysen utvecklats i den postmoderna tidsandan och härsammar från poststrukturalistiska filosofer som Derrida, Lyotard och Foucault, varav den sista som tidigare nämnts ofta förknippas med diskursanalytiska traditioner.³³

Socialkonstruktivismens fundamentala principer betonar att samhälleliga förhållanden är resultatet av mellanmänskliga samspel och interaktioner, samt att sociala företeelser är föränderliga och således aldrig givna eller naturliga. Socialkonstruktivistiska forskare framhäver följaktligen ofta språkets och diskursens roll för bildandet och upprätthållandet av dessa företeelser, vilket gör textanalys till en central strategi inom forskningsområdet.³⁴

---

³⁰ Neumann, 2003:20

³¹ Bergström & Boréus, 2003:314, 316

³² Bergström & Boréus, 2003:315

³³ Barnett, Michael. "Social constructivism" i *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations*, John Baylis, Steve Smith & Patricia Owens (red.), Oxford, 2001:154-160

³⁴ Barnett, 2011:155

Derrida, Lyotard och Foucault ämnade relativisera förnuftet i relation till makten, de förkastade det universella och hänvisade istället till det lokala. Socialkonstruktivismen som ett kritiskt perspektiv dekonstruerar sociala fenomen och avslöjar de illusioner som ofta uppfattas som naturliga eller självklara.³⁵ På detta sätt antar teorin en kritisk ställning till given kunskap, då verkligheten är tillgänglig genom mänskligt producerade kategorier. Människan beskrivs inom ramen för denna teori som en historiskt och kulturellt präglad varelse, utan en stabil kärna. Människans identitet är således förhandlingsbar, liksom alla företeelser i den sociala världen. Dessa konstrueras socialt och diskursivt och reproduceras språkligt. Skiftande sociala uppfattningar om hur världen är konstruerad, leder till skiftande konstruktioner av kunskap.³⁶ Precis som diskursteorin, innehåller socialkonstruktivismen dels ett förhållningssätt till språket och dels till det sociala fältet. Det går alltså inte att skilja mellan språk och verklighet. Betydelser kan således aldrig slutgiltigt fixeras, vilket ger utrymme för en ständig social strid kring definitioner av samhälle och identitet, en strid vars utfall får sociala konsekvenser. Diskursanalytikerns uppgift är att studera strävan att etablera entydighet i det sociala på alla nivåer, medan socialkonstruktivistiska infallsvinklar kan berätta något om vilken typ makt vi har att göra med.³⁷

4.2 Begrepp och begreppsanvändning

4.2.1 Diskurs, sociala relationer och identitet

I enlighet med Laclau och Mouffes diskursteori utgår vi från att diskurser består av alla sociala fenomen, det vill säga såväl språkliga som icke-språkliga komponenter.³⁸ Den diskursiva processen när tanke blir handling sätts i rörelse då språket frambringar en viss uppfattning av verkligheter och identiteter. Detta genererar i sin tur en särskild förståelse av samhällsrelaterade fenomen, vilket möjliggör sociala handlingar.³⁹

Identitet är enligt Laclau och Mouffes diskursteori en produkt av de skillnader och motsättningar som fastställts av språkliga system. Eftersom diskurser är relationella och dess identitet är beroende av differentiering från andra diskurser, är de sammanbundna och sårbara även för det som utesluts i diskursiva artikuleringar. Identitet är enligt diskursteorin ett relativt och instabilt fenomen och eftersom det inte existerar någon metadiskursiv sanning. Identiteter existerar inte som objektiva uppfattningar av vad människor eller platser verkligen är, utan

---

³⁵ Wenneberg, Søren Barlebo, *Socialkonstruktivism: Positioner, problem och perspektiv*, Liber 2000:43

³⁶ Winter Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise. *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, 2000:50

³⁷ Winter Jørgensen & Phillips, 2000:41

³⁸ Bergström & Boréus 2005:315

³⁹ Howard, David, *Discourse*. Buckingham and Philadelphia: Open University Press, 2000:104

som subjekt och objekt i ständig rörelse. Subjektet är fragmenterat och decentraliserat, det har olika identiteter beroende på vilken diskurs det utgör en del av. Givna identiteter är således ovissa, det vill säga möjliga, men inte nödvändiga. Vi kan identifiera tre dimensioner av identitet; den första har redan benämnts som att identiteter alltid är diskursiva. För det andra står identiteter alltid i relation till något annat, då de skapas kring uppfattningar om vad som är annorlunda. Detta skapar en dikotomi av "Självet" och "De Andra". Således förutsätter diskursteorin att identitetskonstruktion är likafullt en inkluderande som exkluderande mekanism. För det tredje antas identiteter vara sociala, då de skapas inom kollektivets normer.⁴⁰

Enligt Laclau och Mouffe fungerar kollektiva identiteter, eller gruppbildning enligt samma principer som individuell identitet, men in ett nätverk av sociala relationer.⁴¹

4.2.2 Diskurs och makt

Språk inte bara producerar, reproducerar och ifrågasätter tankar och idéer, utan uttrycker även makt. Diskurser uppkommer inte heller i vakuum, det är snarare ett centralt instrument för författarna att dela sina åsikter och influera mottagaren.⁴² Laclau och Mouffe hävdar att produktion och reproduktion av somliga diskurser leder till kontroll av individer, då gränser sätts för somliga och möjligheter målas upp för andra.⁴³ Kunskap är centralt för denna kontext då makt ligger i att fastställa viss kunskap som sanning för att antingen behåll eller rekonstruera en viss diskurs.⁴⁴ Enligt diskursanalytiker och socialkonstruktivister är dock maktens diskurs instabil, vilket gör att vi kan argumentera för att denna hierarki kan störas genom att subjekt dekonstruerar och rekonstruerar identitetsdiskursen. Således är förändring möjligt.

4.2.3 Den svenska identitetens dikotomi och etnocentrisk praxis

Vi har ovan konstaterat att skapandet av identiteter förutsätter olikheter dem emellan, vilket även kommer att skapa hierarkier dem emellan.⁴⁵ Således är identitetskonstruktioner inte bara beskrivningar av hur somliga identiteter ser ut, utan innefattar även en skildring av hur de bör vara och hur de uppfattas.⁴⁶ Produktion och reproduktion av dessa involverar uppfattningar i

---

⁴⁰ Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politic*, Verso, 1995:105

⁴¹ Laclau & Mouffe, 1995:105

⁴² Bergström & Boréus 2005:13

⁴³ Bergström & Boréus 2005:327

⁴⁴ Bergström & Boréus 2005:13

⁴⁵ Hobson, John M., *The Eastern Origins of Western Civilisation*, Cambridge University Press, 2004:27-35

⁴⁶ Hobson, 2004: 38

tanke, tal och handling, alla delar av diskursen. Identitetsbyggen som använder sig av stereotyper och dikotomier är speciellt intressanta för denna studie, då de använder sig av *essentiella*, det vill säga fixa eller oföränderliga, beskrivningar av svenskar och andra nationaliteter. Att skapa stereotyper och tillskriva dessa permanenta egenskaper är en missledande praxis, då denna process homogeniserar hela grupper. Dikotomier utnyttjar dessa stereotyper i utformandet av förenklade motsatsmodeller som delar upp egenskaper i två kategorier, i detta fall svenskt och icke-svenskt. Dessa kategorier är relationella, diskriminerande och hierarkiska, samt beroende av och utesluter varandra.⁴⁷ Resultatet av att simplificera komplexiteten hos dessa kategorier är att de ofta förblir allmänt accepterade och icke-ifrågasatta. På detta sätt kan socialt konstruerade uppfattningar om vad som anses svenskt eller icke-svenskt leda till missvisande uppfattningar om jaget.⁴⁸

Jag har intentionen att exemplifiera och konkretisera den dikotomi som kan uppstå mellan olika identiteter, för att vidare använda denna modell i min analys. Modellen är inspirerad av John M. Hobsons tankar kring västerländsk-österländsk dikotomi. Han utmanar i sitt verk *Västerlandets österländska ursprung* den etnocentriska partiskhet av traditionella egenskaper som tillskrivs väst. Det beskrivs hur det ofta antas att européer alltsedan det antika Greklands demokrati varit på uppgång och banat väg för det efterliggande öst. Hobson skriver att en viktig bakomliggande faktor till denna i väst vitt spridda uppfattning om världsordningen är konstruktionen av den västerländska identiteten och ställer med hjälp av en genusteoretisk modell, beskrivande patriarkatets syn på maskuliniteter och femininiteter, upp en modell över förmodade västliga och östliga egenskaper (se tabell 1.1). På detta sätt exemplifieras och konkretiseras den dikotomi som ligger till grund för skapandet av hans verk. Jag har utifrån denna modell valt att ställa upp en liknande modell (tabell 1.2), vilken finns att beskåda i metodkapitlet. Denna har fungerat som ett analytiskt verktyg i den faktiska diskursanalysen. Dessa binära motsatser består till viss del av samma kategorier som utgör maskulinitetens och femininitetens patriarkalt strukturerade identiteter.⁴⁹

Det dynamiska västlandet	Det oföränderliga österlandet
Innovativt, uppfinningsrikt, proaktivt	Imitativt, okunnigt, passivt
Rationellt	Irrationellt
Vetenskapligt	Vidskepligt, ritualiskt

⁴⁷ Hobson, 2004: 36

⁴⁸ Hobson, 2004: 30

⁴⁹ Hobson, 2004:21

Disciplinerat, ordnat, behärskat, förnuftigt	Kaotiskt/oberäkneligt, spontant, vanvettigt, emotionellt
Förståndsorienterat	Kropporienterat, exotiskt och förföriskt
Civiliserat	Vilt
Moralist och ekonomiskt progressivt	Moraliskt regressivt och ekonomiskt stagnerande
Fritt, demokratiskt, tolerant	Förslavat, despotiskt, intolerant, korrupt

Tabell 1.1 Hobsons tabell: Den orientalistiska och patriarkala strukturen av "väst kontra öst"

4.3 Diskursens begränsningar

Den viktigaste begränsningen vid genomförandet av en diskursanalys handlar om valet av "Själv" och "Den Andra", i detta fall utgörs dessa som tidigare nämnts av svenska och icke-svenska aktörer. Därefter är det av yttersta vikt att fastställa vilken typ av diskurs dessa kommer omringas av, samt att fixera det tidsmässiga perspektivet.⁵⁰

Allmänt kan konstateras att det är problematiskt att jag saknar en djup kulturell kompetens av varje studerad etnisk grupp, dock tror jag att mina förkunskaper av de historiska perioder som presenteras i läroböckerna i detta fall har varit tillräckliga. De omgivande diskurserna kommer att presenteras vidare i metoddelen, då dessa identifikationen av dessa varit del av förfarandet. Gällande avgränsning av diskursens tidsperspektiv var den ursprungliga planen att analysera läroböcker skriva inom två olika tidsperioder (exempelvis 1900-1950, samt 1950-2000), med syftet att få en bredare bild av diskursen. Av tidsmässiga skäl tvingades jag revidera denna plan och istället anpassades diskursens tidsrymd efter fyra läroböckers innehåll, alla skrivna under de tolv första åren av 2000-talet.

⁵⁰ Neumann, 2003:47

5 Diskursteori som metod

I följande kapitel avser jag med hjälp av mina analytiska verktyg transformera det abstrakta, teoretiska ramverket som tidigare presenterats, till konkret diskursanalys. Mina analytiska verktyg är inspirerade av Ernesto Laclau och Chantal Mouffes ovan nämnda diskursteori, socialkonstruktivism samt de modeller som avhandlats i avsnittet om svenskhetens dikotomi.

Diskursen kan enligt Laclau och Mouffe uppfattas som en fixering av tecken i ett nät av relationer, där diskursen förblir förhandlingsbar. Winter Jørgensen och Phillips förklarar:

Det finns alltid andra betydelsemöjligheter som aktualiserade i konkreta artikulationer kan ifrågasätta och förändra diskursens struktur. Diskursen är således en tillfällig tillslutning, den fixerar betydelsen på ett speciellt sätt, men den bestämmer inte att betydelsen ska vara fixerad på detta sätt i all framtid. Artikulationerna griper hela tiden in och formar betydelsestrukturerna på oförutsägbara sätt. Diskurserna är partiella struktureringar i samma obestämbara terräng, som aldrig blir helt genomstrukturerad. Därför kan de alltid föras en kamp om hur strukturen ska se ut, vilka diskurser som ska härska och vilken entydig betydelse som de enskilda tecknen ska tillskrivas.⁵¹

Detta är ingången till den konkreta diskursanalysen, då vi utifrån denna definition förstår att fokus måste ligga på de gripbara formuleringarna i deras egenskap av artikulationer; det vill säga vi måste fråga oss vad innebörden av att sätta de studerade delarna i resoluta förhållanden till varandra blir, samt vilka betydelsemöjligheter som utesluts?

Diskursteori går ut på att dekonstruera diskursens strukturer.⁵² Laclau och Mouffe betraktar språket som ett *teckensystem*. Varje tecken består av en term och dess innehåll, exempelvis är tecknet ”svensk” uppbyggt av termen svensk, likväl ett tankeinnehåll, det vill säga de meningar vi väljer att tillskriva svensken. Tecknets betydelse är således en öppen fråga och vi ämnar med diskursanalysen att inrikta oss på den betydelseskapande processen där tecknet får mening. Vi har tidigare konstaterat att en diskurs är ett system för skapande av en uppsättning påståenden eller praktiska tillämpningar. Detta innebär följande att diskurser måste förenkla tecknens mångtydlighet för att dessa ska erhålla en viss stadga. Här introduceras begreppet *moment*. Momenten fixerar de betydelser som utmärker diskursen och kan sägas vara fastlåsta genom att de skiljer sig från varandra på bestämda sätt. I samband med denna fixering av betydelser, måste andra innebörder uteslutas. Exempelvis om den

---

⁵¹ Winter Jørgensen & Phillips, 2000:32

⁵² Bergström & Boréus 2005:314

svenska identitetsdiskursen inte längre rymmer neutralitet, utvisas det till ett annat diskursivt fält.⁵³

En *nodalpunkt* är ett centralt koncept inom diskursen, med en privilegierad status och det är viktigt att undersöka hur dessa definieras i förhållande till diskursens andra tecken. När detta gjorts kan det undersökas hur andra diskurser definierar samma tecken på alternativa sätt.⁵⁴ Nodalpunkterna binder samman olika komponenter med hjälp av *ekvivalenskedjor*. Ett tecken får betydelse genom ett system av distinktioner, där somliga element har en positiv funktion och andra en negativ sådan. Tabellen nedan är byggd på västerländsk-österländsk dikotomi, men reviderad för att bättre passa mitt syfte. Kategorierna är hämtade ur analysmaterialet och ger en fingervisning om att den svenska diskursen inte kan förstås om inte svensk identitet undersöks i opposition mot andra tecken.⁵⁵

Svenskt	Icke-svenskt
Jämlikt, jämställt, enat, rättvist	Ojämlikt, icke-jämställt, delat, orättvist
Neutralt	Icke-neutralt
Disciplinerat, ordnat, behärskat	Kaotiskt/oberäkneligt, spontant
Civiliserat	Vilt
Moraliskt och ekonomiskt progressivt	Moraliskt regressivt och ekonomiskt stagnerande
Fritt, demokratiskt, tolerant, anti-patriotiskt	Förslavat, intolerant, korrupt, nationalistiskt

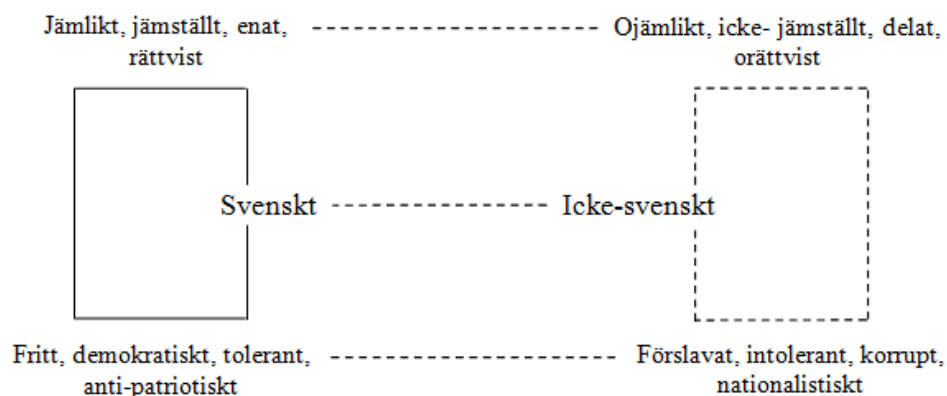
Tabell 1.2 Svenska- kontra icke-svenska aktörers egenskaper i grundskolans historieböcker

Ekvivalenskedjorna binder slutligen samman diskurserna genom att olika nodalpunkter pekar mot varandra. Tillsammans skapar denna diskursiva process en identitetsdikotomi. Denna process av att sammanlänka och differentiera illustreras i understående modell och har använts som ett grundläggande analysverktyg.

⁵³ Bergström & Boréus 2005:316f

⁵⁴ Winter Jørgensen & Phillips, 2000:32–36

⁵⁵ Bergström & Boréus 2005:317

Modell 1.1

- Positiv sammanlänkning
- Negativ differentiering

”Självet” och ”De andra” i den här modellen utgörs av svenskar och andra nationaliteter. Klassifikationerna av egenskaper representerar nodalpunkter i den nationella diskursen, vilka kan relatera till varandra och andra karaktärsdrag genom positiv sammanlänkning eller negativ differentiering. Målet är att undersöka huruvida böckernas representationer av svenskar och icke-svenskar karaktäriseras av processen i denna modell. Jag har dock låtit modellen vara öppen för modifikation, då intressanta aspekter utanför modellen kan finnas inom diskursen. Ovanstående är ett exempel på hur analysprocessen förfarit, samtliga kategorier i tabell 1.2 ”Svenska- kontra icke-svenska aktörers egenskaper i grundskolans historieböcker” har behandlats på liknande sätt.

För att identifiera nodalpunkterna undersöktes vilka ord och begrepp som frekvent förekom och som var normgivande i texterna, i samband med att olika nationella egenskaper och förmågor beskrevs. När dessa nodalpunkter utkristalliserats undersöktes vilka ord och begrepp som frekvent nämndes i samband med dem och således gav nodalpunkterna innehåll. Specifika textutdrag som stödjer de påståenden som görs valdes sedan ut och presenteras i resultatavsnittet. Analysen av texterna syftade till att klargöra nodalpunkter och ekvivalenskedjor för att därefter kunna identifiera vilka subjekspositioner som framträder. De analyserade böckerna delades in i olika historiska avsnitt, vilket gjort att jag parallellt undersökt tidsperioder för att finna likheter och skillnader i diskursen.

5.1 Material och avgränsning

De kriterier som råder vid val av empiriska texter för diskursanalys dikterar att dessa bör innehålla en tydlig artikulation av identitet samt präglas av en omfattande spridning.⁵⁶ Studiet av läromedel bör rimligtvis kunna möta dessa kriterium och valet av detta empiriska material har gjorts beroende på den centrala position de innehar i historieundervisningen.⁵⁷ Jag är medveten om att ett mer allmängiltigt resultat hade kunnat erhållas vid analys av en större mängd läromedel, dock har jag av tidsbrist tvingats tillgodohålla med fyra utvalda böcker. Urvalet gjordes efter ett samtal med representanter från Svenska Läromedel. Då det inte finns någon statistik över Sveriges mest populära, eller använda historieläroböcker, valde jag att istället att utgå från böcker från fyra av landets största bokförlag. Följaktligen valdes följande ut; *SO Direkt Historia Ämnesboken*, (Bonniers), *Puls Historia för grundskolans senare del* (Natur och kultur), *Prio Historia 8*, (Sanoma) och slutligen *SOS Historia Ämnesboken*, (Liber).

Det råder ingen brist på material, vilket gjorde att i förhållandet till det första kriteriet inte var svårt att hitta. var Beträffande det andra kriteriet, är böckerna några av de mest cirkulerade i landet, vilket förhoppningsvis skapar en representativ bild av den rådande diskursen.

Jag har in analysen valt att presentera de mest explicita identitetsskildringarna, något jag är medveten om kan uppfattas som en godtycklig urvalsprocess. Jag vill dock framhålla att det är min avsikt att ta reda på hur identitetsrepresentationer skapas, samt hur dessa manifesteras, vilket gör det naturligt att presentera dem på detta sätt. Jag beskrev även inledningsvis att jag inte syftar till att generalisera, vilket visat sig vara problematiskt, då böckerna visar tecken på denna typ av tänkande. Dock har jag i så hög utsträckning som möjligt försökt att vidhålla det inledningsvis beskrivna förhållningssättet.

5.3 Kritik

Diskursanalytiska studier resulterar ofta i viss reliabilitetsproblematik då det råder föreställningar om att konstruktivistiska ansatser innebär att forskarens begreppsarsenal sammanvävs med forskningsproblemet.⁵⁸ Detta spelar därför en stor roll i denna uppsats, på grund av mitt dubbelkonstruktivistiska angripssätt. Den relativistiska utgångspunkten försvårar även intersubjektiviteten, då jag utgår ifrån att empirin inte har en gemensam grund

---

⁵⁶ Winter Jørgensen & Phillips, 2000:32

⁵⁷ Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf. *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, 2008:294

⁵⁸ Howard, 2000:13

utanför språket. Jag är medveten om den roll som min egen förförståelse spelar för resultatet av denna uppsats. Jag kan aldrig vara en objektiv observatör, som står utanför diskursen. Mitt val av problem, teori och metod är således inte oberoende av varken mig, min plats i diskursen eller min förförståelse. Detta innebär vidare att det alltid finns ett syfte med den bild jag väljer att ge, vilket gör att det är av yttersta vikt att analys präglas av öppenhet och explicita motiv.⁵⁹ Analysverktygen spelar därför en viktig roll i strävan efter att uppnå en så god reliabilitet som möjligt. På detta sätt ökar möjligheten att uppnå god intersubjektivitet.⁶⁰

Validiteten i diskursiva undersökningar måste alltid behandlas enskilt och varierar från fall till fall. Fördelen med detta angreppssätt ligger i den sammanhållna metodologin, medan nackdelarna förknippas med nära sammankoppling av frågeställning och analysverktyg. Detta innebär att det finns en risk för att resultaten delvis kan förutsägas. Även i detta skede spelar analysverktygens öppenhet en avgörande roll.⁶¹

Denna uppsats identitetsskapande paradigm är väldigt specifika trots att identitetsskapande självklart kan innefatta ett flertal andra aspekter, exempelvis kön, ålder och religion. Uppsatsen kan således hållas ansvarig för att inte i tillräckligt hög utsträckning understryka intersektionella perspektiv. Olika läsningar av diskurser är emellertid alltid en möjlighet, vilket medför att en viss analys aldrig kan anses totalt uttömmande. De måste istället värdesättas utifrån sitt eget förhållningssätt. Detta gör att den diskursiva undersökningen av representationer av historiska aktörer fortfarande kan anses vara en värdefull del i det studerande avseendet.⁶²

---

⁵⁹ Bergström & Boréus, 2005:36

⁶⁰ Bergström & Boréus, 2005:352-353

⁶¹ Howard, 2000:55

⁶² Howard, 2000:67

6 Analys, resultat och teoretisk tolkning

Detta kapitel inleds med en summarisk resultatgenomgång, varefter detta tolkas ur ett diskursivt, socialkonstruktivistiskt perspektiv. Jag kommer att presentera de representationer som finns i de analyserade böckerna genom att indela dem i olika kategorier, baserade på tabell 1.2. Då vissa kategorier är mycket snarlika, kommer uppdelningen av egenskaper förändras något för att uppnå en bättre analytisk struktur.

Jag vill i detta skede åter betona att det inte är min att bedöma huruvida de uppgifter som böckerna förmedlar är riktiga eller ej, istället är syftet att synliggöra skillnader mellan de verksamma historiska aktörerna.

6.1 Det neutrala Sverige och dess krigiska grannar

En av de berättelser som utkristalliserar i alla fyra läroböcker är berättelsen om det neutrala och fredliga Sverige. Det återges dock en skiftande bild av den svenska neutraliteten i förhållande till övriga stater; en bild som kan beskådas nedan:

Även under andra världskriget var Sverige neutralt. --/-- När tyskarna tagit Danmark och Norge var vi helt omringade av den tyska krigsmakten. Vi sa att vi var neutrala, men det var vi inte. Tyskland kunde sätta hård press på den svenska regeringen: Under första delen av kriget tillät vi t ex att sammanlagt 2 miljoner tyska soldater transporterades på svenska järnvägar. --/-- Först mot slutet av kriget när Tyskland redan var försvagat, hade vi byggt upp ett starkt försvar. Då vågade regeringen sätta stopp för de tyska soldattransporterna.⁶³

Ett annat tillfälle då den svenska neutraliteten prövades var när tyskarna under det så kallade fortsättningskriget mellan Finland (då Tysklands allierade) och Sovjetunionen krävde att få föra tyska soldater från Norge och över Sverige till Finland. Truppen fick tillåtelse att passera svenskt territorium, men först efter en våldsam inhemsk debatt. Det gick till och med så långt att kung Gustaf V hotade med att abdikera (avgå) om tyskarna inte fick sin vilja igenom.⁶⁴

Genomgående präglas neutralitetsberättelsen av en varierande redogörelse av svensken, dels berättas det om neutralitetsproblematiken och det oetiska beslut som togs angående exempelvis tyska soldaters transporter genom landet, och dels om den assisterande svensken, som med bistånd ser till att stötta sina ockuperande grannar. Sveriges agerande betraktas inte som en källa till stolthet, men beskrivs som nödvändigt för att rädda landet

---

⁶³ Körner & Lagheim, 2002:266

⁶⁴ Almgren, Bengt, Tallerud, Berndt, Thorbjörnsson, Hans & Tillman, Hans, *SO Direkt Historia Ämnesboken*, Bonniers 2005:410

undan Hitlers vrede och ett krig som hade kunnat krossa nationen. Efter krigsslutet beskrivs det även hur Sverige, på grund av sin privilegierade position kunde komma till drabbade länders undsättning, bistå med förnödenheter och fungera en fredlig mönsterbild i en värld utmärkt av krig och våld. Det senare uttrycks tydligt med citatet som ”svenskarna hade överlevt andra världskriget som på en liten fredlig ö mitt i ett hav av våld”.⁶⁵ Vi kommer att återkomma till betydelsen av tolkningar av dessa motsatsberättelser i nedanstående paragrafer.

6.2 Den svenska anti-patrioten och utlandets skadliga nationalism

Berättelser om nationalism behandlas grundligt i samtliga läroböcker, främst i samband med nationalstatens framväxt. Begreppet introduceras i citaten som följer, men får en snarlik behandling i samtliga texter.

Sällan är vi så nationalistiska som när Sverige tävlar i idrott. Då kan vi måla oss gula och blå eller sätta på oss vikingahjälmarna. Det spelar ingen roll om det verkligen fanns vikingar med horn på hjälmarna. Supportrar anknyter gärna till den bilder av svenskarna och deras ärorika historia. Men nationaldagen den 6 juni är inte någon stor händelse i Sverige. Många vet kanske inte ens varför den firas. I Norge är det annorlunda. Där är den 17 maj en av årets viktigaste händelser.⁶⁶

Att känna gemenskap när man hejar på landslaget, hissar flaggan eller uppmärksammar en viktig historisk händelse kan vara trevligt. Men nationalism kan också leda till intolerans, och användas för att uppmuntra till våld och krig.⁶⁷

Napoleons kring gjorde att denna känsla [nationalism] spred sig, nu spirade nationalismen över hela Europa. Det började i Spanien, där spanjorerna förde ett hänsynslöst gerillakrig mot fransmännen. I Tyskland tog nationalismen fart tack vare författare som skrev att det fanns en speciell tysk ”folksjäl”. Man menade att tyskarna var unika, att de helt enkelt var bättre än andra folk.⁶⁸

Svensk nationalism beskrivs i böckerna enbart i förhållande till sportsliga event, firandet av nationaldagen (vilken dock framhålls som relativt irrelevant för svensken) och illustreras av ett hav av skrikande fotbollsfans, klädda i svenska flaggans färger. Därefter görs en negativ association till nationalismens baksida, vilken illustreras av spanjorernas och tyskarnas

---

⁶⁵ Körner & Lagheim, 2002:340

⁶⁶ Almgren, Bengt, Tallerud, Berndt, Thorbjörnsson, Hans & Tillman, Hans, *SO Direkt Historia Ämnesboken*, Bonniers 2005:248

⁶⁷ Almgren, Bengt, Isaksson, David, Tallerud, Bengt & Thorbjörnsson, Hans, *Prio Historia 8*, Sanoma 2012:71

⁶⁸ Almgren et al. 2005:249

våldsamma och intoleranta sätt att agera. Genom negativ association kan vi därmed förstå fenomenet som något som fått förödande resultat på exempelvis Balkan, i Spanien, Tyskland, och Turkiet, men som inte verkat beröra svenskarna. Företeelsen beskrivs vidare som en viktig faktor för utlösningen av första världskriget, ett krig som Sverige dessutom stod utanför.⁶⁹

Språkets roll i konstruktionen av hierarkiska motsatspar, i förbindelse med värderingar blir i detta fall tydlig. Motsatsparen sammankopplas i en associationskedja där det svenska utgör den disciplinerade och ofarliga nationalismen, medan övriga länder som nämns i samband med fenomenet ges en synnerligen mer förvildad beskrivning. I den kulturella kontext som diskursen är verksam i (och kopplat till västerländska värderingar), görs den ena kategorin överordnad. Detta kan förstås med hjälp av socialkonstruktivismen som hänvisar till makthavarnas roll i legitimering av somliga beteenden, samt nedvärderingen av andra. I detta fall blir de karaktärsdrag som skiljer sig från de överordnades marginaliserade och betraktade som problematiska. Dessa diskursiva illusioner kan dock avmaskeras och är inte naturliga eller självklara.⁷⁰

6.3 Den svenska jämställdhetsdiskursen

Samtliga läroböcker behandlar fenomenet jämställdhet, om så summariskt och med en relativt sen introduktion. Fragmentariska beskrivningar görs i samband med exempelvis franska revolutionen, men det är huvudsakligen under början av 1900-talet som företeelserna behandlas på allvar.

Böckerna beskriver alla hur världskrigen bidrog till ökad jämställdhet i hela Europa, men framhäver särskilt de svenska kvinnornas privilegierade ställning. ”De svenska kvinnorna har världsrekord när det gäller politisk representation, men de är fortfarande få i företagens styrelser”.⁷¹ Att det svenska samhället än idag inte är jämställt hemlighålls dock inte, utan tas upp på ett flertal ställen, ett exempel lyder som följer; ”den 10 april 1960 vigdes Sveriges första kvinnliga präster till sina ämbeten, och genast började kampen mellan dem som var för respektive mot. Frågan om kvinnliga präster pågår faktiskt än idag”.⁷²

---

⁶⁹ Almgren et al, 2005: 336-337, Almgren et al, 2012:149, Ivansson & Tordai, 2008: 268, Körner & Lagheim, 2002:220-222

⁷⁰ Wenneberg, 2000:57ff

⁷¹ Körner & Lagheim, 2002:347

⁷² Almgren et al, 2005: 439

Vi kan i ovanstående citat åter utläsa en tydlig diskursiv motstridighet i beskrivningen av svensken. Trots en paradoxal framställning och konkurrerande ideal segrar den svenska jämställdhetsdiskursen, då samtliga texter tydligt betonar detta ideal. Jämställdheten behandlas som sagt knapphändigt i förhållande till resten av världen och nämns egentligen endast i relation till krigsutbrott och i kontrast till det rekordjämställda svenska samhället. I och med dessa uttalanden reduceras kulturell variation till en svenskhetsnorm, där det rätta sättet att vara människa tydligt blir ekvivalent med beskrivningen av en jämställd, svensk kvinna.⁷³

6.4 Demokrati- och välfärdsberättelser

Denna uppsats inleddes med följande beskrivningar av 1900-talets första hälft i Sverige respektive det som skulle komma att bli Sovjetunionen. Den svenska utvecklingen kantas av ordning, lagbundenhet och organisation, medan den ryska istället beskrivs som en kaotisk, brutal och hänsynslös process. Om Sverige skrivs; ”i föreningsarbetet lärde man sig bl a sammanträdesteknik: att begära ordet, att tala till många, skriva protokoll, fungera som ordförande, sköta kassabok mm. Folkrörelserna blev en jättelik skola i demokratins spelregler”.⁷⁴

I Ryssland gick revolutionärerna en mer våldsam väg;

”Revolutionens fiender, *De vita*, startade en motrevolution som i inbördeskriget 1918-20 stred mot kommunisterna, *Röda armén*. –//– Det sägs att ”de röda” sköt mot alla som inte hade valkar in händerna, det vill säga alla som inte var arbetare eller bönder. Sammanlagt krävdes omkring 10 miljoner människoliv”.⁷⁵

På liknande sätt fortsätter Sverige i samtliga böcker att skildras som en framgångssaga under kommande fyrtio år, nedan erhålls ytterligare ett exempel.

1950- och 60-talen brukar kallas ”rekordåren” i Sverige. En beskrivning av denna period kan låta som en saga: Företagen gick bra. Sverige blev ett av världens rikaste länder. Socialdemokraterna vann alltid valen. Det byggdes ett *välfärdssamhälle* där *alla* människor hade lika rätt till barnbidrag, sjukvård, skola och annan hjälp och trygghet.

---

⁷³ Runfors, 2003:67

⁷⁴ Körner & Lagheim, 2002:178

⁷⁵ Körner & Lagheim, 2002:197

Och svenskarna var inte bara rika själva, de ville också ta ansvar för att skapa en fredligare och rättvisare värld.⁷⁶

Kapitel som behandlar samma tidsrymd i resten av världen målar upp en mycket tungsint bild i samtliga läroböcker. De beskriver ett delat Tyskland, ett hett och långdraget krig mellan USA och Sovjetunionen, samt "Det stora språnget" i Kina, ett experiment som mördade miljoner.⁷⁷ Berättelserna om Sverige är tydliga framgångssagor, präglade av ett evolutionistiskt tankesätt. Folkets inflytande ökar och leder slutligen fram till ett genomdemokratiskt samhälle, inrättat genom rösträttsreformen 1921. Det svenska folket ger sig till känna som ett drivande subjekt som fredligt inviger demokratiprojektet. Det framgångsrika Sverige bygger dock inte bara på inhemsk drivkraft, utan ställs i kontrast till invandrararbetaren som fogligt tar plats i välfärdssamhället och hjälper till att driva detta framåt. Denna berättelse tar fasta på det moraliska och ekonomiskt progressiva Sverige i kontrast till det moraliskt regressiva och ekonomiskt stagnerande utlandet. Således går ett tydligt "Vi" och "De Andra"-perspektiv att utläsas och svensken axlar hjälterollen genom sina försök till att bygga upp en bättre och rättvisare värld.

6.5 Diskursiva konstruktioner av "Självet" och "De Andra"

Vi får i ett avsnitt som kallas "Nya svenskar" en uppfattning av hur läroböckerna behandlar av invandringen i Sverige under de senaste sextio åren.

Ända fram till andra världskriget var Sverige ett land där det nästan bara bodde folk som var födda här. Deras förfäder hade bott i Sverige så länge någon kunde minnas. Många svenskar hade aldrig träffat någon som inte kom från Norden. Detta ändrades under efterkrigstiden. Kring år 1990 fanns det få länder i Europa med lika stor andel utlandsfödda i sin befolkning som Sverige. Fram till kriserna på 1970-talet var det lätt för utlänningar att få jobb i Sverige. -//- Efter arbetslöshetskriserna har invandrare inte längre fått komma hit bara för att söka jobb. Ändå har ganska många flyttat hit. Med det har varit flyktingar som flytt undan krig, förföljelse och fattigdom i sina hemländer.⁷⁸

Här sker ytterligare en parallell normalisering av det svenska, vilket bidrar till marginalisering av utlandet. Svensken bistår åter med arbeten och verkar välkomna människor från alla hörn

---

⁷⁶ Ivansson & Tordai, 2008:341

⁷⁷ Ivansson & Tordai, 2008:350-358

⁷⁸ Ivansson & Tordai, 2008:346

av in i sitt trygga samhälle. Detta kan ställas i kontrast till vad andra nationaliteter beskrivs ta med sig in i landet:

På morgonen den 7 april 1971 sköt två jugoslaver landets ambassadör i Stockholm till döds. *Terrorismen* hade nått Sverige. Männen, vars motiv var ett fritt Kroatien, greps och fängslades. Året därpå var det dags för en ny terroristattack med jugoslaver inblandade. Tre män kapade ett passagerarplan i Göteborg och beordrade piloten att flyga till Malmö. Deras krav var att sju kroatiska fångar, bland dem de båda ambassadörsmördarna, skulle frigges. Annars hotade de att spränga planet med alla passagerare i luften.⁷⁹

Det svenska samhället blir det normala, det vill säga den norm som ”De Andra” jämförs med. Visserligen uppmålas en del problem i det svenska samhället, arbetslöshetskrisen, men det är likväl Sverige som tar emot flyktingar som kan få skydd från krigiska, fattiga och förföljande hemländer, något som tydligt skapar ett ”vi och dem”-perspektiv. Här görs verkligheten överskådlig och hanterbar genom att den förenklas på ett stereotypiskt sätt och svenskarnas olikhet gentemot andra markerar tydligt. Terrorismen är något som *kommer till* landet, i detta fall från Jugoslavien och implicit framhävs det svenska samhällets fredliga och ordningssamma ideal. Kontrasten skapar här en betydelse och fixeras och neutraliseras språkligt. Den inneboende dikotomin kan sedan reproduceras eller omförhandlas. I detta fall följer ett stycke om hur svenska terrorister några år senare attackerar en ambassad i Västtyskland, dock förändrar det inte uppfattningen om terrorism som något som föds och förpassas till utlandet och inte inom Sveriges fredliga gränser. Den outtalade överordnade kategorin blir åter svenska ideal och dikotomier bidrar åter till gränsdragning mellan enskilda kulturer och internationalisering av inomkulturella paradig.⁸⁰

Vi kan i samtliga ovanstående skildringar betrakta hur gränsdragningar mellan olika sociala kategorier produceras och reproduceras för att bevara specifika samhällsliga strukturer. Samtliga handlar kan även beskrivas utifrån hur vi beskriver oss själva i förhållande till ”De Andra”. På detta sätt kan diskursen om det överlägsna Väst eller det jämlika Sverige bibehålla och legitimera sin överlägsenhet. Både diskursteori och socialkonstruktivism visar dock på föränderliga diskurser, vilket gör att de är öppna för rediskursifiering som skulle kunna bidra till en mer identitetsneutral berättelse.

---

⁷⁹ Almgren et al. 2005:290

⁸⁰ Runfors, Ann, *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar: En studie av hur invandrarskap formas i skolan*, Stockholm Prisma, 2003:71

7 Slutsats och diskussion

Låt oss i detta slutskede återvända till det ursprungliga syftet och frågeställningen för att så tydligt som möjligt försöka svara på dessa. Genom att dekonstruera historieläroböckernas identitetsdiskurser har jag funnit skillnader i representationen av svenska och icke-svenska historiska aktörer. En del olikheter var mycket klara och vidspridda, medan andra var implicita och inte alltid närvarande.

Studien visar att läroböckerna främst konstruerar nationella identiteter på tre sätt, för det första genom att göra en tydlig åtskillnad mellan "Självet" och "Den Andra", för det andra genom att bevara en världsordning baserad på föreställningar om den oföränderliga nationalstaten och för det tredje genom att utnyttja stereotypa uppfattningar om olikheter för att framhäva faktiska skillnader mellan nationaliteter.

Vi har sett att implicit ideal och värderingar i den historiska diskursen spelar en viktig del i byggandet av identiteter, samtidigt som de skickar motsägelsefulla budskap. Den historiska diskursen tillåter svensken att fela och begå moraliskt tvivelaktiga handlingar, i likhet med andra historiska aktörer, men ändå hålla kvar vid titeln som det mest demokratiska och jämställda folket i världen. Det verkar tveklöst råda en outtalad förståelse för att de svenska aktörernas handlingar genomgående utförs med en tanke om att de i långa loppet ska leda till förbättring. Således kan vi exempelvis förstå den skiftande neutralitetsdiskursen.

De största skillnaderna finner jag just här, i motiven bakom aktörernas handlingar. I denna fråga är de bakomliggande drivkrafterna bland de svenska aktörerna kopplat till det rationella och ordningsamma. Andra historiska aktörer betraktas å andra sidan ofta som extrema i både politiska och religiösa sammanhang. De drivs ofta av ett nationalistiskt uppdrag och ursäktas gärna på grund av sin okunnighet. Det finns alltså en tydlig åtskillnad mellan de presenterade aktörerna, något som kan förstås med hjälp av de tillämpade teoriernas identifikation av inneboende maktförhållanden i underhållandet av en diskurs.

Denna skildring av den svenska kulturen bidrar till en förvriden historiesyn, vilket i skolan därtill kan leda till en förvriden syn på mänskliga relationer. Reproduktion av ovanstående diskurser lär påverka elever i mycket hög utsträckning, då det implicita inte utvärderas och ifrågasätts på samma sätt som det explicita. Detta skapar självklart problem för undervisningen. Läroböcker ger i berättelser uttryck för perspektiv som kan utveckla elevers historiemedvetande, trots bristfällig framställning, något som dock aldrig kommer ske per automatik. Det krävs lärare som stimulerar till kritiskt tänkande och analys och som följaktligen själva måste dekonstruera de berättelser som så lätt förblir oreflekterade. Att som

lärare kontinuerligt analysera hur historiesyner formas och förmedlas är ett utmärkt sätt att genomsåda de myter som annars lätt slår rot bland eleverna och kan hindra en utvidgning de historiska perspektiven.

Elever bör tidigt utveckla förmågan att omtolka sina egna egenskaper och relatera dessa till nya insikter och företeelser presenterade för dem genom historieämnet, något som kan vara svårt att åstadkomma med hjälp av den historieförmedling som idag bedrivs. Visserligen sätter rekonstruering av rådande diskurser stora krav på både läromedel och pedagoger, men krävs likväl för att vi i undervisningen ska komma ifrån den alltför snäva historiesyn som idag dominerar i skolor.

Det är mycket viktigt att som lärare våga avslöja och dekonstruera den etablerade diskursen, för att undvika att legitimera de bilder som står i vägen för ett inkluderande och representativt sätt att förmedla historia. Både diskursteori och socialkonstruktivism argumenterar dock för föränderliga diskurser, vilket gör att de är öppna för rediskursifiering som skulle kunna bidra till en mer identitetsneutral historisk berättelse, med plats för mångkulturella och öppna perspektiv.

Referenser

Alm, Martin, *Americanitis: Amerika som sjukdom eller läkemedel*, Lund 2002.

Almgren, Bengt, Isaksson, David, Tallerud, Bengt & Thorbjörnsson, Hans, *Prio Historia 8*, Sanoma 2012

Almgren, Bengt, Tallerud, Berndt, Thorbjörnsson, Hans & Tillman, Hans, *SO Direkt Historia Ämnesboken*, Bonniers 2005

Barnett, Michael. "Social constructivism" i *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations*, John Baylis, Steve Smith & Patricia Owens (red.), Oxford, 2001.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, 2003.

Danielsson Malmros, Ingmarie *Det var en gång ett land. Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*, Agerins 2012.

Hobson, John M., *The Eastern Origins of Western Civilisation*, Cambridge University Press, 2004.

Howard, David, *Discourse*. Buckingham and Philadelphia: Open University Press, 2000.

Ivansson, Elilsabeth & Thordai, Mattias, *SOS Historia Ämnesboken*, Liber 2008.

Kamali, Masoud, "Skolböcker och kognitiv andrafiering" i SOU 2006:40. *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis*, Masoud Kamali & Lena Sawyer (red.). 2006.

Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf. *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, 2008.

Körner, Göran & Lagheim, Lars, *Puls Historia för grundskolans senare del*, Natur och kultur, 2002.

Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politic*, Verso, 1995:105

Neumann, Iver Brynild, *Mening, Materialitet och Makt: En introduktion till diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur, 2003

Nordgren, Kenneth, *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige*, Umeå 2006.

Rosenzweig, Roy & Thelen, David, *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*, New York 1998.

Runblom, Harald, *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker: Underlagsrapport till skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund?"*, Uppsala 2006.

Runfors, Ann, *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar: En studie av hur invandrarskap formas i skolan*, Stockholm Prisma, 2003.

Skolverket, 2013 Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/loroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/historia> (Hämtad:2013-10-10)

Wenneberg, Søren Barlebo, *Socialkonstruktivism: Positioner, problem och perspektiv*, Liber 2000.

Wiklund, Martin, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Stockholm & Stehag 2006.

Winter Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise. *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, 2000.

